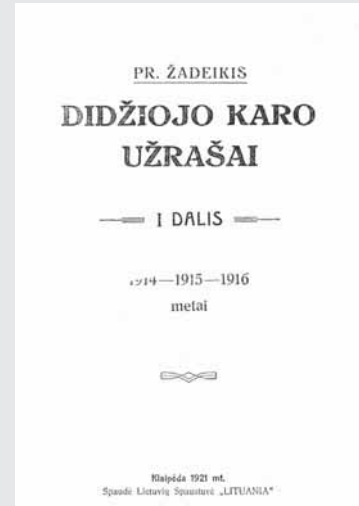

DIDŽIOJO KARO UŽRAŠAI

Fragmentai iš to paties pavadinimo kanauninko
Pranciškaus Žadeikio knygos, p. 52–59, 92–93. Kalba netaisyta

1915 m. [...] 8 gegužio atėjo aibės žmonių, skųsdamiesi: „man atėmė porą arklių, man – paskutinį arklį, man išplovė perinčias žąsis.“ Virė mano tulžis, bet ką darysi, karas. Paguodžiau žmones kiek galėdamas, daviau nors išsiverkti. Ir tai gerai buvo, nes žmonės nebturėjo jokios institucijos, į kurią būtų galėję tokioje nelaimėje kreipties, nebebuvo jiems jokios globos.

Rūpinaus nei vieno nuskriausto neišleisti nuo savęs, nepadarus tai, kas karo aplinkybėse buvo galima padaryti; ir kuomet vienam kitam išgelbėjau arklį arba kitą turtą, tuomet žmonės pulkais pradėjo plūsti su savo skundomis. Nuo šio laiko nebuvo tos dienos, kad nebūčiau ejęs prie įvairių komendantų du, tris sykius į dieną, o buvo dieny, kada nuo ryto lig vakaro bėgiojau nuo vieno vokiečio prie kito. Atlyginimas už tą vargą buvo gausiausias, tai didžiausias žmonių užsitikėjimas.

SMULKMENOS

Tą pačią dieną, kada vokiečiai atėjo, pavakaryje prikibo prie manęs dvi moteriški iš Mosėdžio, motina ir duktė, ir su ašaromis maldavo, kad gelbėčiau jų tėvą, kurį vokiečiai suėmė Mosėdyje dėl to, kad jiems ateinant jis įlipo į bažnyčios bonę¹ laikrodžio pataisyti, vokiečiai gi palaikę jį šnipu. Pasirodė, jog tai esąs Mosėdžio zakristijonas Knystaustas. Tų dviejų moteriškių sielvartoms ir verksmams nebuvo galo, jiedvi iš tikrųjų manė, jog jų tėvas jau sušaudytas. Daug sykiųėjau jo ieškodamas, landžiau po visus užkampius, kur tik kas pasakė, jog tenai yra vokiečių vyriausybė, galų gale suradau vieną leitenantą, kurs pasakė, jog Knystaustas paleistas, bet jei paskiau jis pasirodytų nors kiek įtariamam, tuojaus busias suimtas ir karo teismu teisiamas.

Antras labai įdomus atsitikimas įvyko vėl Mosėdiškiuose². Regis, Nevočių sodžiujė vienas ūkininkas Ruika, pamatęs, kaip vokiečiai grobsto arklius, užsėdęs savo gražų žirgelį, kiek galėdamas spruko į krūmus. Bejodamas per krūmus ūmai jis susitiko su vokiečių būriu, kurie, jį pamatę, tuojaus į jį šovė. Kulka perėjo jam iš užpakalio per nugarą ir pataikė arkliai į galvą. Arklys krito ant vietos, bet Ruika, nei kiek nesijausdamas sužeistas, palikęs užmuštą arklį, skubiai bėgo nuo vokiečių namon. Netoli namų jis pajutęs, jog jo antsis pilnas esąs vandens; jis pažiūrėjęs ir pamatęs, jog tai kraujas; čia jis ir apalpęs, bet jo kaimynai parnešę jį namon. Ruika greit išgijo ir patsai man tą istoriją paporino.

VARGAS SU SĖJA

Nebtekęs visų arklių, gerokai privargau, kolei užbaigiau vasarąjį sėti. Dalykas tame, kad niekas nedavė arklių dėl pagrobimo baimės. Tik žydėlis Urdankas pasigailėjo manęs. Žmonės sėdavo naktimis, dieną arklius laikydavo pakrančiuose³, arba net tam tikruose rūsiuose. Adolpas Pabrieža iš Skuodo visą vasarą išlaikė savo veislinę kumelę rūsyje.

ŽMONIŲ VARGAI

Sunku aprašyti tą sielos padėtį, su kuria Skuodo žemaičiai su laukė vokiečių. Čia tinka tik vienas žodis: baimė ir tai didžiausia. Žodžiu sakant, nepaprastas buvo žemaičių išsigandimas vokiečiams einant ir nepaprasta baimė. Pamatęs žemaitis einant vokiečių į savo butą, iš baimės nežinojo ką daryti, daugelis tiesiog bėgo slėpties. Vokiečiai, tai matydami, tyčia ganzdindavo, kad greičiau prie žmonių turto pritilpus. Pirmas vokiečio darbas, atėjus prie žemaičio, tai staldu (kūtių)⁴ apžiūrėjimas; radęs arklį, tai jau nebe paliks, negut šeimininkas jį kitomis dovanomis sugėbėdavo permaldauti. Apskritai sakant, vokiečių nachališkumas su žemaičiais perviršijo visas ribas: kur tik vokiečys įeis, čia jis grobia: įėjęs į trobą puola į šėpelį⁵ ir ima ką tik randa: kiaušinius, mėsą, sviestą. Žemaičių šeimininkės greit sužinojo, ką reiškia „Eier“ ir „Butter“. Daugelyje vietų patys kareiviai darydavo kratas, buk tai ginklų ieškodami, iš tikrųjų gi, kad suradus paslėptus piningus.

Nėra tat ko stebėties, kad žmonės rusų dideliai gailėjos ir jų kaip išganymo laukė. Gal Lietuvoje ir rusai įkyrėjo lietuviams ilgiau bekaraidami, bet Žemaitijoje žmonės už rusus galvas guldė. Tas dalykas paskiaus prie Lietuvos atstatymo ir prie bolševikų veikimo turėjo be galo svarbias, tik, suprantama, neigiamas pasekmes.

17 GEGUŽIO. VOKIEČIAI APLEIDO SKUODĄ

Iš tikrųjų tą dieną nebliko Skuode nei vieno vokiečio; prašvito visų veidai, pagerėjo ūpas. Kadangi tą dieną buvo turgus, tai žmo-

nių šnekėjimams ir tauškėjimams nebuvo galo. Vokiečių išsinėšimo priežastis buvo rusų prasilaūžimas ties Papile ir vokiečių gurguolės sunaikinimas ties Biržuvienų⁶ dvaru (netoli Luokės).

Žmonių būriai vaikščiojo po turgų ir šnekėjosi apie tuos nepaprastus įvykius. Žodis prie žodžio, jie pradėjo kaltinti žydus:

„Jūs“, – sako, – „smarvės, partraukėte čion vokiečius ir Jūs davėte piningus!“ Ir kuo tik⁷ nebuvo „pogromo“. Kai kurie vaikinai nupuolė pas Bernšteino klėtę ir pradėjo laužti duris, sakydami, jog čia yra vokiečių supiltos avižos, kurias jie nuo žmonių atėmė. Žydai vos ne vos savo nuolankumu benumaldė įtūžusią minią. Vakarop vokiečiai vėl sugrįžo ir, matot, žydai jiems pasiskundė, nes akimirksnyje likau aš pašauktas, ir tą naktį ant manęs liko uždėta atsakomybė; pareikalavo, kad išstatyčiau sargybą iš dešimties asmenų. Tuomi viskas ir baigėsi.

17 GEGUŽIO. ONOS RIMKAITES IŠNIEKINIMAS

Tai atsitiko Klaišių sodžiuje. Motina Rimkienė, pamačiusi, kad vokiečiai įjoja į sodžius, sušuko savo Onytei: „Onyte, grobk bėruką ir vesk į pakrančio krūmus!“ Onytė šoko į staldus, paėmusi bėruką, skubinosi į krūmus, bet vokiečiai nedorėlis, priginęs ją, ir arklį atėmė, ir ją pačią išniekino.

Tie patys vokiečiai, sugrįžę į Skuodą, atvirai juokėsi iš savo kamerado (draugo) darbo. Tą jų kalbą girdėjo Skuodo pastoris Lillientalis ir jis draug su vokiečiais dėlei to juokavo, bet nei kiek nesirūpino, kad prasikaltėlis būtų nubaustas. Tas smulkmenas man išpasakojo pati Rimkienė, kuri, tokiai nelaimėi ištikus, verkdama vijosi vokiečius lig Skuodo. Buvau jau ir skundą parašęs, bet Rimkienė nesutiko jo paduoti, nes, sako, vis tiek teisybės nesurasiu, o galiu dar didesnių smūgių susilaukti.

23 GEGUŽIO. MĖSININKO HIRŠO BAIMĖ

Grįždamas iš Senojo miesto namon, ties malūnu sutikau žydelį Hiršą. Kad gi nepradės jis mano rankas bučiuoti ir net į kelius pulti, kad aš užtarčiau jį ir visus žydėlius, nes kozokai esą visai netoli Skuodo. Aš nustebau tai pamatęs ir tuojau spėjau, kad kozakai iš tikrųjų turi būti netoli. Hiršas, mane palikęs, nubėgo pas popą, matos⁸, tokios pat pagalbos ieškodamas.

27 GEGUŽIO. ONOS DIRKSTIENĖS NELAIMĖ

Ūmai įėjo į mano kambarį pragarsėjusi savo turtingumu Ona Dirkstienė. Iš jos veido pažinau⁹, jog jinai yra nesavyje¹⁰. Kišdama man į akis kažkokį skarmalą, tarė: „Štai mano piningai!“

Paėmęs ryšėlį, patėmijau¹¹ pelenų saują. Pasirodo, jog jinai, slėpdama savo piningus, įkišo juos į krosnies koklį. Praslinkus keletai dienų, jinai užkūrė kakalį¹² duonai kepti, pati gi išėjo į bažnyčią. Čia jinai atminė savo piningus, bet sugrįžusi berado tik plėnes¹³.

Panašių atsitikimų, vokiečiams užeinant, buvo nemaža.

Kita vėl moteriškė iš Pregelavos¹⁴, pamačiusi vokiečius sodžiuje, išnešė piningus, užkasė darželyje, bet paskui jų rasti jokiū būdu neįgalėjo.

27 GEGUŽIO. KAZOKAI APIE YLAKIUS

Kokį tik žmogų sutiksi, tasai tik ir kalba apie kazokus ties Ylakius. Ūkininkas Valantinas iš Didžiųjų Rušupių buvęs net liudytoju, kaip jie šaudėsi su vokiečiais.

Paminklas tremtiniams Skuodo parke. Skulptorius Vytautas Narušis. Nuotrauka iš Rymantės Šmaizienės archyvo

ALEKSIS MAHLKĖ

Apie tą Aleksį Mahlkę bus dar daug kalbos. Čia paminėsiu tik, jog rusų laikais jis turėjo raštininko vietą pas žemiečių viršininką Masalitinovą Skuode, bet, matos, buvo vokiečių šnipas. Kai tik vokiečiai užėmė Skuodą, jis tuojuos persidarė į vokiečių kareivį ir išvedė vokiečius Ylakių link. Čia vieną dieną vos vos jo nepavijo raitas kazokas, tik per plauką liko gyvas. Tasai Mahlkę paskiaus daug išliejo žmonėms ašarų.

29 GEGUŽIO. ŠVČ. TREJYBĖS ATLAIDAI

Ypatingas ėmė ūpas, apvaikščiojant visų gražiuosius Skuodo atlaidus visai be žmonių ir be kunigų, nes visi bijojo parodyti savo arklus vokiečiams. Tiesa, atvyko iš Mosėdzio kunigas Gabrielaitis, bet palikęs arklus už penkių varstų. Klebonija ir jos kiemas pilni buvo vokiečių.

Birželio mėnuo. 1915 metai

1 BIRŽELIO. SKUODO KOMENDANTAS SCHIMPF

Jau vakarykščiai buvau apturėjęs¹⁵ raštu paliepiamą, rytą t. y. birželio 1 d. devintoje valandoje rytą būti pas komendantą. Gerokai laužiau sau galvą, ką tasai komendantas lieptų daryti. Lygiai devyniose einu pas jį. Čia randu pastorį Lillientalį ir rabiną Govšą, netrukus atėjo ir popas. Iš to supratau, jog čia nieko ypatingo nebus, apart kokių nors bendrų pranešimų. Taip ir įvyko. Netrukus išėjo komendantas oberleitnantas Schimpf, maloniai su visais pasisveikino, pakvietė visus sėsties. Ir, nieko nelaukdamas, pradėjo aiškinti, jog vokiečiai, užėmę šį kraštą, turi teisę savo įsakymus duoti. Pirmoje vietoje esą jų nuspręsta, kad už Rusijos carą nebebūtų daroma jokių maldų bažnyčiose ir pačiose maldose caro vardas nei jokiū būdu neprivalo būti minimas. Taip gi po devintos vakare niekam neleidžiama bevaikščioti. Tai paaiškinęs, kreipėsi kaip ir į mane, kad aš jo kalbą išversčiau rusiškai; man dar besitaisant tai daryti, pastoris Lillienthal savaime pradėjo rusiškai tą paliepi-

(Nukelta į 34 p.)

(Atkelta iš 33 p.)

mą aiškinti. Buvo įdomu, kokį įspūdį padarys tasai paliepimas į popą. Bet popas labai gudrus, jis tik mūsų akyse nuduodavo kankinį, kentantį už Rusiją, bet, vokiečiams matant, jis neparodė nei mažiausio neužsiganėdijimo¹⁶. Tolesniai¹⁷ aš paprasčiau balso¹⁸ ir paaiškinau ponui Schimpf, jog už nesimeldimą už carą mes galime būti dideliai nubausti, net karo teismu. Ponas Schimpf pripažino mano pastabos rimtumą ir pažadėjo tą paliepimą duoti ant rašto. Eidamas nuo komendanto draug su popu, tyčia užklausiau, kas dabar daryti. Popas piktai atsakė, jog jis visas savo maldas pertrauksias. Sugrįžęs mažiau sau, kaip tad galėjo įvykti, kad už galingą visos Rusijos carą nebireikia melsties? Per penkias dešimtis metų rusų žandarai kaip akį kaktose dabodavo, kad kunigai už carą melstųsi. Kiek bausmių per tą laiką kunigų sumokėta, kiek prikeikta! Šiandien oberleitenanto Schimpfo paliepimu esame nuo to jungo liuosi¹⁹. Ar ne Dievo tik čia pirštas!

2 BIRŽELIO. SKUODO „BOSIAKŲ“ IŠGASTIS

Skuodo turgavietėje, ties Vaitkaus arbatine, prie pat sienos yra padaryti suolai žmonėms atsisėsti. Čia ir pirm karo²⁰ daugel kas atsisėdavo pasilsėti; dabar gi, vokiečiams užėjus, čia per dienų dienas būriai įvairių dykūnų ir valkatų šnekėdavosi ir tauškėdavo įvairiausias nesąmones ir iškraipytas karo žinias. Šiandien tiems Skuodo „senatoriams“ nutiko mažas „nemalonumas“. Vokiečiai, matydami tiek bedarbių žmonių, pečius traukydavo ir klausinėdavo, kaip jie gali prasimaitinti, nieko nedirbdami. Vienas jų karininkas sumanė tuos dykaduonius pristatyti turgavietę šluoti. Sušvilpė, vokiečių būrys apstojo vargšus „senatorius“ ir norint nenorint reikėjo eiti ir imti už šluotos, nes vokiečiai juokuoti nemėgdavo. Bet už tat suolai paliko dyki, niekas ant jų nebdriso besėdėti.

3 BIRŽELIO. SKUODO MIESTO PIRMININKO RINKIMAI

Šiandien gavau paliepimą, kad draug su kitais dvasiškiais paglavočiau, kad paskui vokiečiai galėtų tarties ir savo paliepimus duoti. Pastorius patarė eiti pas popą ir tenai išrinkti. Popas patarė rinkti žydą Soloviejčiką, jį tat ir išrinkome, nors aš buvau pastatęs²¹ kandidatų lietuvių Antaną Pučinskį. Šiandien Dievo Kūno šventė. Privargęs bažnyčioje ir karo reikalais, atminiau, kaip malonu būdavo tą šventę praleisti²² Komajuose, Salose, Juosvainyse, Pašušvyje, Šaukote. Dabar tik supratau bažnyčios maldos prasmę: „Nuo maro, bado, ugnies ir karo!“

4 BIRŽELIO. VOKIEČIŲ PLĖŠIMAI

Kadangi, mokėdamas vokiškai kalbėti, vienam kitam žmogui vis gi išgelbėjau tai arklį, tai kitą kokį gyvulį iš vokiečių nagų, tai žmonės pradėjo burių būriais virsti prie manęs pagalbos²³ ieškodami. Sunku ir aprašyti tas jų skundas. Daug našlių ir visai beturčių moteriškių verkė kruvinomis ašaromis: Man pagrobė paskutinį arklėlį, man paėmė paskutinę karvelę! Girdėdamas tas skundas, eidavau pas vokiečius, suieškodavau jų vyresniusius ir drąsiai perstatydavau²⁴ žmonių skriaudas. Daug laimėdavau. Bet žmonės dar labiau eidavo. Nebeapsikėsdamas tomis skundomis²⁵, šiandien nuėjau pas vaistininką Katterfeldą, teiraudamasi, kas tat tokiuose at-

sitikimuose daryti. Buvo kilęs sumanymas rašyti tiesiog pas kaizerį Vilių ir nupiešti visas vokiečių šunybes. Katerfeldas nepatarė tai daryti, nurodė net, kad tai daryti esą pavojinga. Sutiko tik ir jis kreipties į vietinės vokiečių armijos vadą, bet ir tai pasekmių jokių nebūsią, nes vokiečiai laiką tą kraštą kaip Etappen-Gebiet. Nuliūdęs grįžau namon ir prie durių²⁶ radau vėl bent būrį žmonių. Girdisi tik žodis „Gelbék!“

5 BIRŽELIO. MALŪNŲ UŽDARYMAS

Vokiečiai vis kaskart labiau²⁷ pradeda viską varžyti. Šiandien, nei iš šen, nei iš ten uždarė visus malūnus, ir, kiek tenai rado grūdų, visus suėmė.²⁸ Skuodo malūnan buvo atvykę latviai net nuo Liepojaus²⁹, ir jų užgriebė³⁰ grūdus. Net ant kelių suklaupę maldavo vargšai vokiečius pasigailėjimo, bet veltui.

6 BIRŽELIO. JURGIS BOGUCKIS

Sugrįžęs iš bažnyčios, randu prisėnyje³¹ nepažįstamą mergaitę iš Mosėdiškių, kuri, didžiausiai verkdam, puolė prie manęs, kad gelbėčiau jos brolių Jurgį, kurs esąs suimtas ir tuojaus būsiąs sušaudytas. Bėgu į komendanto raštinę. Čia man sako, jog Jurgis Boguckis tikrai busiąs sušaudytas, nes neatidavęs ginklų. Bėgu prie paties komendanto ir perstatu³² jam, jog paliepimas atiduoti ginklus ne visur sykiu³³ buvo apgarsintas ir tamsi žmonės ne visi tai supranta. Visgi komendantas Boguckį paleido. Einu namon, vėl randu prie durių būrius beverkančių žmonių!!

7 BIRŽELIO. BAUSMĖS

Šiandien, važiuojant į Kulų kapus, sulaukė mane vokiečys ir iškratė vežimą, ar aš neišvežąs ką valgoma iš Skuodo, nes tai esą uždrausta. Paėmė gerokai pyktis, kad toksai neprausturnis sulauko mane, važiuojant savo pareigų pildyti, bet ką darysi, karas!

Vos sugrįžau iš kapų, likau pašauktas prie komendanto, kurs kaip ir supykęs pranešė, jog aštuntame kilometre nuo Skuodo į Mosėdį esąs telefonas pertrauktas, todėl³⁴ Skuodo miestas moka penkis šimtus markių bausmės, Mosėdis gi – tūkstantį, nes Mosėdis kaltinamas dar, kam Jurgis Boguckis neatidavė ginklų. Didžiai nustebau, tai išgirdęs, ir buvau įsitikinęs, jog jokie vėlų sutraukymo nebuvo, komendantui, matos, reikėjo tik pinigų. Bet karo metu nesiginčysi, uždėjo bausmę ir mokėk. Gerai dar, kad žydai prisieimė užmokėti pusę tos bausmės. Šiandien liko paskelbtas paliepimas, kad Skuodo gyventojai iki penktai valandai po pietų suneštų pas Soloviejčiką savo ginklus, jei po to laiko pas kokį nors Skuodo pilietį būtų rasti ginklai, tai miestas moka tūkstantį markių bausmės, kaltininkas gi – sušaudomas.

8 BIRŽELIO. PLĖŠIMAI IR PALIEPIMAI

Šiandien ėjo per Skuodą dideliausi³⁵ gurguolė, todėl ir arklų grobimas buvo neregėtas; šiandien vokiečiai atėmė nuo skuodiškių mažiausiai apie du šimtu arklų. Suėjo pas mane daugybė žmonių, verkdami ir gailėdamies savo arklelių. Negalėdamas apčiuopamos pagalbos tiems žmonėms suteikti, padėjau jiems nors aimanoti. Ir tai gerai. Šiandien komendantas liepė, kad jam perstatyčiau Skuodo viršaitį (vokiečiai skyrė mat miestą nuo sodžiaus) ir jo pagalbininką dar iš Rusų laikų. Tai gi pašaukęs Kubilių iš Norvydžių³⁶ ir jo pagalbininką Leoną Jazbutį iš Puotkalių³⁷, nuėjau pas poną Kühn'ą. Jiedu gavo po plaukštą³⁸ paliepimų:

1. Rytą lig aštuntos valandos vakare visi Skuodo valsčiaus sodiečiai privalo atiduoti visus ginklus.

2. Kuo veikiausiai privalo būti surašyti visi vyriškosios lyties asmenys nuo 14–60 metų.

3. Išeinamosios vietos visur turi būti išvalytos.

3. Naktimis ugnies laukuose nevalia kūrenti.

4. Nuo pusiau dešimtos valandos vakaro ligi pusiau septintos ryto visi gyventojai privalo būti namie.

Prie komendantūros kasdien išskabdavo trumpus karo pranešimus, kuriuos aš labai uoliai nuėjęs skaitydavau. Šiandien pranešama apie mūsų ties Kuršėnais, Kurtuvėnais, Nemunu ir Zapiškiu.

9 BIRŽELIO. ĮVAIRUMAI

Jau bus kokios trys savaitės, kai vokiečiai, tikriau sakant saksai, užėmė Skuodą. Jie saugojo jį nuo kazokų. Kai tik rytmetį atsikėlęs pradarydavau langines, tai pirmasai reginys ir būdavo tie vieningai saksai. Ir šiandien netrūko klebonijoj šauksmų ir ašarų dėlei paskutinės karvės atėmimo. Pastoris Lilienthal iš prielankumo patarė man, kad išgaučiau iš komendanto pavelyjimą³⁹, laikyti bent trejetą karvių ir kad šių metų derlių leistų visą suimti⁴⁰. Bet pasirodė, kas galima ir leistina pastoriumi, tas negalima ir draudžiama man. Man visą dalyką perstačius⁴¹, komendantas taip įtrako, jog maniau, kad jis mane sudraskys ir visą mano mantą išplėš.

Didžiųjų Rušupių sodžiaus ūkininkas Valantinas pasakojo, kaip jis savo akimis matęs žvalgų susišaudymą ties Ylakiais. Jis visą laiką išgulėjęs griovyje ir pastebėjo, kaip laike šaudymosi kiekvienas krūmas yra pavojingas, nes kiekviename beveik krūme slepiasi žvalgas ir tyko, ką nušauti. Šios dienos pranešimai kalba apie mūsų ties Šiauliais ir Dubisa⁴².

10 BIRŽELIO

Šiandien Skuodo žydai, norėdami pirmieji išgauti iš vokiečių šio tokias teises, nusiuntė pas komendantą deligaciją⁴³, kuri pasiūlė savų septynetą atstovų prie komendanto, kaip savųjų reikalų gynėjus. Bet komendantas, nors taip piktas, pareikalavo, kad aš apie tuos žydus paliudyčiau ir kad į tą skaitlių įeitų ir krikščionys. Tokiu būdu žydai nieko nepešė.

22 LIEPOS

Šiandien apsilankė pas mane kažkoksai Feldwebwl-Leitenant Bajohr ir įteikė paliepimo raštą šitokio turinio:

1. Paskubėti sienauti, atliekamasis šienas bus atpirktas.

2. Iškūlus rugius, atliekamieji grūdai bus vokiečių kariškosios administracijos perkami gyvais piningais.

3. Būti prisirengus kultū jāvus.

4. Kas tų darbų nepildys, bus nubaustas.

Iš to paliepimo buvo aišku, jog visi tie gandai, apie grūdų ir šieno ėmimus, netrukus virs tikrybe⁴⁴. Visai buvo kalbama; vokiečiai duosią tik po pusę svaro duonos, kiti sakė – po ketvirtadalį ir t. t. Bet aiškinti tą paliepimą ištiesai įbaugintiems žmonėms buvo negalima, pasakiau tik labai apibendrinamas.

27 LIEPOS. ŽMONIŲ VARGAI

Šiandien beateiną Jurgis Pabrieža ir Dičmonas, abu iš Paluknės, ir kuršininkės Ynienės vaikas, skųsdamiesi: štai buvome Soloviej-

Kanauninkas P. Žadeikis (sėdi pirmas iš kairės). Greta jo – seserys Ramanauskaitės. Nuotrauka iš Rymantės Šmaižienės archyvo

čko pavartyti į stauką ir štai žydai paėmė mūsų arklus ir vežimus, prikrovė prekių, mus pavarė šalin ir patys išvežė prekes į Liepoją. Tai išgirdęs, nuėjau į telefono stotį, apsakiau visą dalyką ir prašiau pagalbos. Beregint davė žinią į Liepoją, ir tuos žydus vokiečiai suėmė, parvarė atgal į Skuodą. Čia žydai buvo priversti užmokėti kiekvienam po dvidešimt penkis rublius. Bet stebėtina, abu žemaičiu susitaikino⁴⁵ už du butelius konjako, tik kuršininkė Ynienė pasiėmė 25 rublius. Kad bučiau žinojęs, kad taip bus, būčiau nei žygio nedaręs.

1915 metai. Rugpjūtis

1 RUGPJŪČIO. VOKIEČIŲ LAIMĖJIMAI

Šito mėnesio pradžioje jauste jautėsi, jog vokiečiams sekasi ir jie laimėjo mūsų apie Ventą, paėmė Mažeikius ir nustūmė rusus Rygos link. Tuomi ir mūsų likimas liko kaip ir koku antspaudu patvirtintas, vadinasi rusai mus apleido ir mes likome vokiečiams

(Nukelta į 36 p.)

(Atkelta iš 35 p.)

atiduoti be jokių sąlygų, kaip vergai. Lig šiol buvo kaip ir kokia viltis, jog rusai mus neapleis, bet dabar ta viltis žuvo. Gal taip ir gerai, nes kas žino, ką rusai būtų su mumis padarę, jei jie būtų sugrįžę. Bet visgi kaip ir liūdna darėsi širdyje pasilikti taip.

5 RUGPJŪČIO. SKUODAS PRISKIRTAS PRIE KURŠO

Vokiečiai nustūmė rusus į šiaurę, tuojaus ėmėsi rikiuoti užimtuosius plotus. Ne be reikalo skleidėsi gandai apie įvairius žmonių suvaržymus, kas link duonos, gyvulių ir kitų valgomųjų daiktų.

Ūmai sužinojome, jog Skuodas esąs priskirtas prie Kuršo, esąs Gruobino⁴⁶ apskrities, Bartuvos žandarystės. Tiesioginis mūsų viršininkas esąs apskrities viršininkas Kreucburg.

Taipgi šiandien atvyko Skuodan iš Bartuvos trys žandarai tvarkos prižiūrėti. Tie žandarai apsigyveno prie manęs; jų vyresnysis vadinosi Borkovski, antrasis Šimkat (Šimkaitis), trečiojo nebeatmenu. Šautuvais apsiginklavę vaikiojos po miestą. Tuomi tarpu tarp Skuodo žydų ėjo dideli ginčiai dėl Soloviejčiko. Daugelis iš jų jo dideliai nekenė ir agitavo, kad tik jį nuvertus. Štai 13. VIII atvyko Skuodan patsai ponas Kreucburgas ir Soloviejčiką prašalino. Patsai savo akimis regėjau, kaip žydas Chone Judelmann davė šimtą markių žandarui Borkovskiui kyšių, kad padėjo eiti prieš Soloviejčiką. Labai nustebau, tai matydamas, nes lig šiol buvo tokia nuomonė, jog vokiečių valdininkai nei už ką neimam kyšių!

14 RUGPJŪČIO. KAUNO APGULIMAS

Apie tą laiką pietų pusėje kasdien girdėjosi nepaprastas pačių stambųjų armotų⁴⁷ baubimas. Vokiečiai tvirtino ir iš laikraščių galima buvo matyti, jog tai apšaudomo Kauno tvirtovė. Beveik liuosai vaikštinėjant, galima buvo girdėti peklišką armotų dundėjimą. Ūmai 17. VIII paskelbė žinią, jog Kaunas esąs vokiečių užimtas. Vadinasi, vis tvirčiau lendame į vokiečių nagus.

ARKLIŲ SUPIRKINĖJIMAS

Matyti vokiečiams neužteko tų arklių, kuriuos jie taip nežmoniškai grobė nuo mūsų, kur tik sutikdami. Jau liepos mėnesyje prasidėjo stiprus arklių pirkimas. Pirkto žydas Dymantas, jo gi pagelbininkais buvo Urdank ir Bere Segal. Būdavo, vakarais supirtuosius arklius išvaro Linkimų⁴⁸ link – į Kretingą. Arklių būdavo tūkstančiai. Kai pradėdavo bildėti per tiltą, tai bent porą valandų neduodavo užmigti. Kainos buvo jau žymios, išveždėjo, jog gerai užmoka. Bet iš tikrųjų, valiutos žvilgsniu, tai buvo maža. Be to, pirkėjai žydai, jei žmogus nesutikdavo už pasiūlytą kainą atiduoti arklį, gąsdindavo sakydami, jog ateis vokiečiai ir atims! Buvę atsitikimų, jog žydai tiesiog užvedė vokiečius, kame negalėjo lengvai nuo žmogaus išvilioti arklio.

GELEŽINKELIO PRAVEDIMAS PRO SKUODĄ

Jau birželio mėnesyje pradėta kalbėti, kad pro Skuodą Priekulio link busias praves tas geležinkelis. Pradžioje kalbėta, jog busias siauratakinis, bet netrukus paaiškėjo, jog pro Skuodą eisias paprastas

geležinkelis, kaip ir visoje Vokietijoje. Kadangi mes Rusijoje buvom pripratę manyti, jog geležinkelio pravedimas yra nepaprastai sunkus ir ilgas darbas, tai iš pradžių nesinorėjo tikėtis, kad ir vokiečiams tasai darbas taip lengvai atsieity. Bet netrukus Skuodan pradėjo plaukti vis nauji kažkokie vokiečiai, tai buvo geležinkelio dirbėjai. Ir man pačiam teko ties Kulalių sodžiumi matyti dailiausiai užsmeigtą kelio liniją. Skuodan atvarė apie keturis šimtus rusų belaisvių, vis tai buvo reikalingi darbininkai. Tiltui per Bartuvą dirbinti medžiaga buvo vežama iš Vokietijos automobiliais, šulus gi kirtu Kuršo miške ir vežė pavarytieji žmonės.

Važiuojant iš Laukžemės į Darbėnus, jau sutemus, sutikau vėl daugybę darbininkų, grįžtančių nuo geležinkelio. Darbėnuose irgi nebuvo jokios karo žymės. Kelionė iš Darbėnų Kretingon neprailgo, nes beveik visu keliu šalip⁴⁹ vieškeliu ėjo geležinkelis, labai dailiai padirbtas per baisius raistus ir kemsynus. Įvažiuojant į Kretingą mačiau keletą nudegintų vienasėdžių⁵⁰, mat vokiečiai, kur tik netoli triobų pamatė kazokus, pyktį giejdami, viską degino. Be to, aplink visą beveik Kretingos miestelį padaryti stiprūs apkasai su baisiomis tvoromis iš spygliuotų vėlių. Čia pirmą sykį teko pamatyti garsius vokiečių urvus (*Unterstände*), į kuriuos jie slėpėsi nuo armotų ugnies. Kretingos miestelis pilnas vokiečių, ypač dvaras ir vienuolynas. Šis paskutinis liūdną darė įspūdį: pilnas kiemas kariškųjų vežimų; viduje girdisi vokiečių šauksmai ir švilpimai; visi kambariai nuo seno jau nebešluojami, šiaudų ir popiergalių prineršti, visur – cigarų kvapas.

Iš čia vienuolių arkliais draug su kunigu Stankaičiu nuvykau į Jokūbavą. Visur kaip ir maža tesimatė žmonių, visi išsigandę. Jokūbavo dvaro žemė pačių vokiečių dirbama; laukai beariami. Jokūbavos klebonas kun. Tadas Urbonas maloniai priėmė, draugiškai praleidome valandą visai kaip ir ne karo metu. Bevažiuojant Kartenon per krūmus, ūmai iš miško įjojo į vieškelį vokiečių žandaras, maniau, kad jis mane kratys ar paliudymo reikalaus, bet, nieko nesakydamas, pajogo tai pirm manęs, tai paskui manęs bent porą kilometrų ir vėl leidosi į krūmus! Kartenoje – tie patys apkasai ir vėlių tvoros. Miestelyje daug trobesių sudeginta. Per kleboniją perlindę keletas šautuvų kulų. Bažnyčioje smulkiai apžiūrėjau virš pereinamosios zakristijos durų šrapnelio išmuštą skylę. Šventoriaus pašalyje palaidotas užmuštasai kazokas ir vokiečių karininkas. Pačių Velykų laike čia buvo mūšiai. Kalnelyje, Salantuose, Grūšlaukėje ir Mosėdyje karas nepaliko jokių pėdsakų, negu dar paliks. Bet visur, pradedant nuo kunigų lig paskutiniojo elgetos, visi keikė vokiečius ir laukė rusų kaip išganymo.

NAUJASAI KALENDORIUS

Besiartinant metų galui ir nevoli esant Naujiems Metams, pradėjo rūpėti, kas bus su bažnytiniu kalendorium, arba taip vadinama „Rubicele“, be kurios kunigams sunkoka tvarkyti savo poteries ir viešąsias pamaldas. Rodėsi, kad karo metu nebus galimybės rubicelės atspausdinti. Ilgai negalvodamas nutariau savo Dekanatui parašyti ją ir tiek.

Ir kuomet jau mano darbas buvo padarytas, štai apturiu nuo

Gen. Vikaro J. Stakausko įsakymą: nuo 15 lapkričio, kuri diena pagal Naująją stilių yra 28 diena, įvesti Naują stilių. Visas mano darbas niekais nuėjo. Bet vis tiek ta žinia kažkaip maloniai palietė visų mintis. Liko paskelbta žmonėms, kurie irgi ramiai priėmė naujieną: Tik rusai ir latviai nesutiko ir tylomis bambėjo. Ypač popas Družilauskis su mokytoju Gedraičiu nesidrovėjo man pri-kaišioję, kad tai esąs didelis prasikaltimas prieš Rusiją; aš kiek beįmanydamas teisinaus, versdamas visą kaltę ant vokiečių ka-riškos valdžios. Latviai irgi dideliai nenorėjo to stiliaus priimti ir Naujų Metų dieną, pagal senąjį stilių, tačiau, kaip jie rinkosi į savo bažnyčią. Vokiečiai į tai mažai tesikišo ir nei vieno už tai nenubaudė. [...]“

¹ Bokštą. (Išnašas parengė „Žemaičių žemės“ žurnalo redakcijos darbuotojai).

² Mosėdyje.

³ Upės, ežerų pakrantėse.

⁴ Tvirtų.

⁵ Indaują, spintelę.

⁶ Biržuvėnų.

⁷ Vos vos.

⁸ Matyt.

⁹ Supratau.

¹⁰ Persigandusi, šoke, susijaudinusi.

¹¹ Pamačiau.

¹² Krosnį, pečių.

¹³ Sudergusio popieriaus pelenus.

¹⁴ Prialgavos.

¹⁵ Gavęs.

¹⁶ Nepasitenkinimo.

¹⁷ Vėliau.

¹⁸ Žodžio.

¹⁹ Laisvi.

²⁰ Prieš karą.

²¹ Pasiūlęs.

²² Švęsti.

²³ Pagalbos.

²⁴ Papasakodavau apie.

²⁵ Skundais.

²⁶ Durų.

²⁷ Labiau.

²⁸ Paėmė.

²⁹ Liepojos.

³⁰ Paėmė.

³¹ Priemenėje, verandoje.

³² Paaiškinu.

³³ Vienu metu.

³⁴ Todėl.

³⁵ Didžiausia.

³⁶ Narvydžių.

³⁷ Puodkalių.

³⁸ Keletą.

³⁹ Leidimą.

⁴⁰ Nuimti.

⁴¹ Papasakojus, išdėscius.

⁴² Dubysa.

⁴³ Delegaciją.

⁴⁴ Taps tikrove.

⁴⁵ Susitaikė.

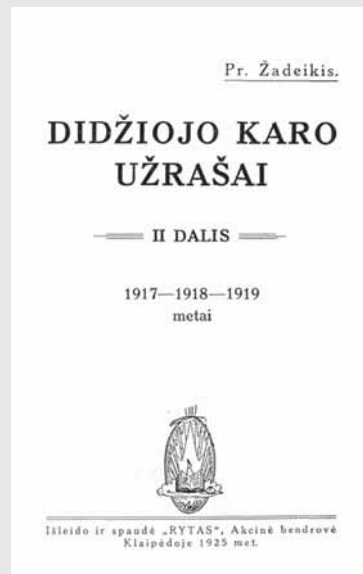
⁴⁶ Gruobinius.

⁴⁷ Bombų.

⁴⁸ Lenkimų.

⁴⁹ Šalia.

⁵⁰ Viensėdžių.

P. Žadeikio knygos „Didžiojo karo užrašai“ II tomo (Klaipėda, 1925) IŽANGOS ŽODIS

Kadangi I dalis mano „Didžiojo karo užrašų“ gana prielankiai liko visuomenės priimta ir iš visur teko girdėti pageidavimai ir padaršiniai, kad ir II dalis greitai laiku pamatytų saulės šviesą, tai aš ir pasirūpinau tą darbą atlikti.

To mano veikalo tikslas, kaip I dalyje kad minėjau, yra tas, kad *mažesnieji Didžiojo karo* įvykiai nedingtų, kad žmonių ūpas būsimam istorikui galimai aiškiai būtų nušviestas, nes benešant karo sunkenybes išrodė, jog žmogus jų niekuomet neužmirš, vienok gi paaiškėjo, jog tos sunkenybės greit slenką į laikų šešėlį, daugiausiai dėlei to, kad po karo užėjo daug sunkesni suirutės ir Lietuvos statymo laikai.

Antroje „Didžiojo karo užrašų“ dalyje tilpsta daug įdomesni nusidavimai, nes vokiečiai 1915 ir 1916 metais tik rikiavosi Lietuvoje, o sekančiais metais jie savo sumanymus kietai jau vykdino.

Taipogi 1917 metais *pradedą švisti kaip kokia aušrelė pro storą audros debesį* Lietuvos pavidalas. Ir čia man rūpėjo tuos pirmąsčius mūsų valstybės žingsnius kuo teisingiausiai nušviesti, žinoma, tiek, kiek tai man buvo prieinama, gyvenant toli *nuo centro*. Taigi visa tai pagal savo išgalės padaręs, manau kaipo Lietuvos sūnus savo pareigą atlikęs.

Pr. Žadeikis.
31 sausio 1922. Skuodas